

Nils Justesen Eid

For om lag 200 hundre år siden fikk Nils Justesen på gården Eid i Fillfjorden på Hitra en berømmelse som jordbruker, som har gitt han en plass i Norges historie. Det er et eventyr at slikt kunne skje i ei tid da jordbruk var lite påakta ute ved kysten.

Hvem var nå Nils Justesen? Han var født i Hemne og vokste opp i Belsvika samme sted. I kjerkebøkene er han først under navnet Nils Jøstensen, men blant grannene ble han nok kalt Nils Jøstensa. Det dansk klingende navnet Justesen fikk han først etter at han var blitt en akta og velstående mann. Slekt hans var trulig innflyttere i Hemne, for under manntallet i 1801 var det ingen Jostein eller Jøsten i Belsvika. Seinere støter vi ofte på Nils Justesens brødre og deres etterslekt på denne gården. I følge matrikkelen 1748 var det to bruk i Belsvika, hver av dem hadde ei skyld på 2 øre. Broren Fredrik Jøstensen var bygselmann i Belsvika, og da det var skifte etter han den 9. juli 1773 etterlot han seg enka Kjersten Stensdatter, barna Nils, Jøsten, Jens, Anna, Ingeborg og den yngste, Brynhild, som var 18 år gammel.

En annen bror av Nils var Ola Jøstensen, som gifta seg med Karen Olsdatter fra Snekkvika i Hemne. De bygsla et bruk på Jøssenøya utafor Sandstad på Hitra. I skiftet etter han 20. januar 1760 finner vi enka Karen Olsdatter, sønnene Jøsten, 7 år og Ola 3 år gammel. Som verger for enka og barnas farbrødre, Fredrik Jøstensen Belsvik og Nils Jøstensen Eid.

Til Hitra kom Nils som gårdsdreng. Det var mange hemnværinger som fant vegen ut til Hitra. Nå går jo Straumen den andre vegen. Vi veit ikke hvor Nils Justesen tjente, men det er ikke utrolig at det var i Fillfjorden. Enda i 40 årsalderen var han en fattig gårdsdreng på Hitra. Men han var kjent som en dyktig arbeidskar og en ordensmann i all sin ferd.

I denne tida hadde mensalgården Eid i Fillfjorden ligget øde i om lag sju år. Egentlig var Eid to bruk og hørte opprinnelig med blant de største og beste gårder på Hitra. Den hadde to spann skyld. Den var imidlertid forfalt, og rentekammeret satte skylda ned til ett spann på grunn av gårdens ringe tilstand. Ingen av oppsitterne på Eid hadde kunnet klare seg, og de flytta bort fra gården, den ene etter den andre. Og til slutt var det ingen som ville overta bygslinga. For soknepresten var dette en katastrofe.

En menselgård var nemlig satt av til å lønne geistlige embete med, så for prestene betydde det mye at den ble godt drevet. Sokneprestene administrerte mensalgården, og bygslemennene betalte landskyld til dem.

Folk hadde lagt merke til Nils Justesen, og han ble bedt om å overta bygslinga av Eid, men han vegra seg. Omsider fikk soknepresten overtalt han. Nils overtok i 1745, og i bygselsbrevet han skreiv under på, forplikta han seg til å bygge opp husa på gården, mot å bli fritatt for landskyld i to år. Husa var nemlig ikke bare forfalt, men restene vart ført bort av grannene.

Den 21. november samme året sto han for alteret i Fillan kjerke med Cornelia Jacobsdatter Jevik som brud. Hun var fra grannegården Jevika og datter av Jacob Jonsen Jevik og hustru Sara Kjerstina Floer var datter av en gruveleder ved Røros koppverk. Men hva som brakte henne ut til Hitra som bygslemannskone i Jevika, om det tier historien. En mesallianse må det i alle høve ha vært. Sara og Jacob fikk fem barn sammen, to sønner og tre døtre, den ene var Cornelia Eid. Prosten Johan Støren, som var sokneprest i Hitra, skildra i 1771 som innledning til sin beretning som Nils Justesens bragder, hvordan jordbruket på Hitra sto da Nils overtok bygslinga av Eid. Han forteller at prestegjeldet besto av mange øyer ute i havet, den største hadde en omkrets av om lag sju til ni mil, de fleste var bebodd. Tidligere var det både bjørk og furu på Hitra, men nå var det ikke noe igjen av disse treslaga, unntatt på sørkanten av den største øya. Det var mest snauberg, sumpmyr og vassjuk jord. Hist og her lå det noen jordstrimler eller flekker, og det var bare her det bodde folk. Her kunne en riktig nok få mye

gras, bare ikke vatnet fra berga og stillestående vatn gjorde skade. Mange steder var det uråd å grøfte vatnet bort, men ikke overalt. På de fleste steder var jorda sumpig og nesten botnlaus, uten avløp for vatnet. Dette og andre hindringer, blant andre den vanen å søke næring fra sjøen, enda om fisket var dårlig, hadde gjort sitt til at hitterværingene la alt for lite vekt på å dyrke jorda.

Dessuten satte bøndene på alt for stor buskap uten å vurdere om de hadde før nok til dyra. Allerede tidlig på vinteren tok foret slutt, og da var det foring med tang og mort som ble kokt sammen. Det var godt for, som skaffa rikelig med melk. Hitterværingene forsto heller ikke å ta vare på gjødsla. Ofte var fjøsa bygd nede ved sjøen eller ved en bekk, og frauen gikk i sjøen eller i bekken. Noen la frauen på snauberga og skaffa seg derved frodig grasmark. Det fantes også dem som heller flytta fjøs enn å fjerne møkka. Det var mangel på gjødsel som hindra åkerdyrking. Liten interesse ledet mange til å ikke så i det hele tatt, men andre sådde helt tilfeldig og uten plan. De dreiv på samme måte som sine forgjengere, uten å forbedre eller utvide jordvegen. De fleste gårder eller plasser hadde imidlertid enkelte flekker, større myrstrekninger eller lyngrabber som kunne ha vært dyrka, ja til og med gjort til bedre jord enn den som var i bruk. Ja, prosten trudde en fornuftig åkerdyrking kunne ha fordobla kornavlinga i prestegjeldet i løpet av få år. Og det kunne ha vært gjort uten å skade den nyttige og nødvendige engslåtten gårdene nå hadde. ”Jeg vil ikke si hva som kunne ha vært utrettet viss alle var slike åkerdyrkere som Nils Justesen Eid, hvilket var det å ønske, men ikke å håpe”, sluttet prosten Støren sin innledning.

Den danskfødte soknepresten Peder Schwane Bang, som sjøl var interessert jordbruker, skildra også jordbruket på Hitra noen år etter, og stort sett faller hans opplysninger sammen med Størens. Men en kan ikke fri seg for følelsen av at Bangs framstilling virker mer objektiv.

Slik sto altså jordbruket på Hitra da Nils Justesen overtok bygslinga på Eid. Og han gikk i gang med full kraft. Først måtte han ha hus. Han delte arbeidet mellom jordarbeid og husbygging. Tømmeret måtte han skaffe tilveie gjennom en tung og vanskelig transport heilt fra Blåskogvatnet inne på Hitra. Det var utrolig at han klarte det, alene som han var. Da han satte opp våningshuset hadde han hjelp av en granne i noen uker. Men ellers var det kona og tjenestejenta som hjalp han med å heise opp tømmeret, mannfolk hjelp hadde han ikke. Og husa på Eid ble både solid oppført og praktisk innreidd.

Men husbygginga var for ingen ting å rekne mot det Nils Justesen fikk utført med jordvegen på Eid. Jorda lå mellom to bergrygger, og på hver side av eiendommen gikk sjøen inn som bukter, derav namnet Eid. Ned etter bergsidene flaut vatnet ut over jorda. Tungt, surt og seigt var det overalt hvor Nils vendte seg. Men det var godt to i han, han likte seg best når det røynte på. Først tok han fatt på bekken som flaut gjennom beste jorda. Rett ofte flømte den over jord og gjorde skade. Den måtte vekk, mente Nils. Han grov ei fem hundre skritt lang grøft. Her møtte han fjell, men han hogg seg igjennom og fikk på denne måten regulert bekken.

Så var det vatnet som rant ned etter bergsidene og flømte ut over jordene. Det gjorde myra mellom åkerfleckene vassjuk. Her grov han veiter, noen lot han stå åpne, andre steinsatte han som holveiter. Det var mye stein i jorda på Eid. De han kunne flytte grov han opp. De store, som var for tunge til å handtere, grov han ned i djupe hol og la rikelig med myrjord oppå. På den måten fikk han jamne ut jorda og tørke den så han kunne pløye. Men mye av jorda på Eid lå slik til at han ikke kunne bruke plog. Torva var også ofte så seig at plogskjæret ikke beit på.

Slik jord måtte han sno og la ligge en 4 års tid. Da gjødsla han, hakka kornet ned og fikk storslagen avling.

Nede ved sjøen lå et jordstykke som sto under vatn på flo sjø, men lå tørt på fjære. Nils så det kunne bli åkerjord her, og lot tanke bli handling. Han fylte på med myrjord, tang og stein og fikk tørrlagt et jordstykke som han sådde i med nesten ei tønne såkorn. Et lite elvefar gikk imidlertid gjennom denne jorda, og han var redd for at det han hadde skapt skulle bli ødelagt om elva flømte over. For å hindre det, leidde han elva gjennom ei grøft, langt ut i sjøen. Nedom husa var det et dalsøkk med bare blautmyr i botnen. Ingen kunne tru at det skulle bli fruktbar jord her. Men myra lå slik til at den tok i mot alt frauvatnet fra møkkdynga. Det skar Nils i hjertet å se at frauen skulle gå til spille. Med stort arbeid grøfta han ut i myra og fikk en ny, gild åker som det gikk med ei heil tønne såkorn til. Ja, det var faktisk her han fikk beste jorda. Han slapp å gjødsla, det var nok med frauvatnet fra fjøset, og han behøvde ikke å så like tjukt som andre steder.

Gårdsveger hadde det ikke vært på Eid før. Nils bygde veger rundt heile eiendommen. Den steinen han braut opp brukte han til steingjerder, og det var nok å ta av. På den måten skapte han livd og ly for småskogen, som da han til Eid bare var ei alen høg krattskog. Da prosten skreiv sin innberetning 26 år seinere, var den blitt tre famner høg, om lag en fjerding vei i omkrets. Til alt dette arbeidet hadde han bare kona og de to døtrene som hjelp. All flatjorda på gården la han ut til åker. Engslåtten lå mellom krattskog, eine og bjørk. Under rydding av engmarka satte Nils Justesen igjen små trær i en viss orden. På denne måten fikk han en riktig vakker skog. Til hans store sorg lurte en av grannene seg til å hogge ned 70 av disse trærne.

Da prosten Johan Støren kom til mensalgården Eid høsten 1771, viste det seg at Nils hadde brutt opp et stort nylandstykke, og enda var han ferdig med høstonna lenge før grannene. Prosten fant grøfter som rakk Nils opp under armene. Store steiner var brutt opp av jorda og ført bort. Plogfårene var rette og fine som en plog kunne gjøre dem. Prosten spurte hvem som hadde hjulpet han med dette. ”Kona og den tomsete drengen min”, svarte Nils. ”Jeg prøvde å få hjelp, men ikke en gang en dagdriver som jeg har hjulpet så han ikke skulle svelte i hjel, og som skylder meg mange penger, kunne jeg få hjelp av. Jeg måtte fullføre arbeidet med lille makten jeg hadde.”

Sterk var ikke Nils Justesen. Magen var skral, og han måtte være forsiktig med maten. Prosten opplyste at Nils var 62 år gammel da han skreiv innberetningen om han. Det stemmer ikke med en seinere dødsannonse, men det får så være. Prosten rådde han til å ta det med ro og hugse at han var en til årskommen mann. Han måtte tenke på helsa, det skulle være tilstrekkelig å holde vedlike det han hadde dyrka. Nils takka for rådet, og innrømmet også at han skulle ha sitt gode utkomme ved å drive det han hadde. Men hvis han nå slutta med nydyrking, ville han gå glipp av den gleda han følte ved å legge nytt land under plogen. ”Jeg er aldri så glad og tilfreds når jeg har slikt arbeid under mine hender,” sa han. ”Det får ikke hjelpe om kona kaller meg en mollvarp. Men så betaler jeg henne med samme mynt. Jeg lar henne høre om hennes idelige skuring og vasking.” Prosten kunne attestere at Cornelia var både huslig og renslig, og han visste at Nils satte stor pris på det. Hun hjalp også sin mann med gårdsarbeidet ”og det ennskjønt hun var av distingsvervet slægt,” skreiv han.

Nils Justesen ble rost for gudsfrykt, godgjørenhet og beskjeden livsførsel. Han var sparsom, men han hjalp folk i nød og besøkte sjuke i grannelaget. Cornelia beverta folk godt når de var på besøk. ”De hadde alltid nok til å motta fremmede i sitt hus, enhver etter sin stand,” heiter det i prostens innberetning. Sjølsagt var det standsforskjell. Det bli gjort større stas av prest og lensmann enn av bønder og husmenn. Det var ingen som syntes det var noe rart i det. Godt

mottatt ble alle som kom til Eid. Nils Justesen hadde ikke tid til å brygge øl til andre tider enn til jul. Men da måtte det være av sterkeste slag. Så lenge ølet varte, spanderte Cornelia og Nils på alle som stakk innom. Prosten hadde nok også smakt det, så han hadde personlig erfaring. Vertfolket på Eid hadde både speserier og te, og disse husholdningsvarene var neppe å finne i hver hittedværingens hus i denne tida.

Da Nils kom til velstand, bygde han også på våningshuset et gjesterom. Det kunne nok være nødvendig, for prestene pleide gjerne å lande på Eid når de skulle til gudstjeneste i Fillan kjerke, og det var ikke alltid været var slik at de kunne reise heim samme dagen. Ellers var Nils Justesen beskjeden i all sin ferd. Det var mye borga overdådighet på Hitra i prostens Størens embetstid. Men enda om Nils nok hadde hatt økonomisk evne til å kappes med andre i prakt, kledde han seg ikke annerledes enn det som sømte seg en bonde. Trass i mange overtalelser, gikk han alltid i vadmålskufte. Cornelia og Nils hadde to døtre. Sara Kjerstina ble gift med utliggerborgeren Daniel Eriksen Strøm på Aunøya. Prosten karakteriserer Daniel som "en fornem bondekarl som bebor sin eiendoms gård og driver litt med småhandel." Den ene sønnen deres, Erik, kjøpte i 1870 gården hamn på Innhitra og ble stamfar for slekta Strøm, som fortsatt er å finne på en rekke steder på Hitra. Den andre dattera, Justina, som bli gift med henneværingen Hans Stensen, som handla i Kalklovan i Fillfjorden. Den ene av døtrene deres, Cornelia Maria, bli gift i Fillan med Lars Larsen fra Fillan, den andre, Alletha Margrethe, på Ulvøya med Morten Svendsen Ulvan. Det var etter prostens mening trist at Cornelia og Nils Eid ikke hadde sønner som kunne fortsette foreldrenes verk. Han hadde da kunnet vente seg mye av den slekta. "O, hadde vi mange sådanne folk i landet, hvilke land og hvilke folk i landet kunne vi da finne hos oss," var prostens hjertesukk.

Nå begynte Nils å se resultat av sitt slit. Før han overtok bygselen på Eid hadde oppsitterne sådd 3 ½ til 4 tønner korn og avlet 10 til 12. Nå avla Nils 90 tønner, og i gode år kunne han få 100. Mens 3-4 fold var det vanlige på Hitra, fikk han 8 fold. Han sådde både bygg og havre, men mest bygg. Det gikk md mye gjødsel, for jorda på Eid trengte årlig gjødsling. Nils blanda myrjord i møkkdynga, og på denne måten ble myra like god gjødsel som frauen. Og når det ble å forlite frau, brukte han tang.

Oppsitterne på Eid hadde to hester, sju, åtte storfe og 20 småfe. Da gården var drevet på topp, hadde Nils tre hester, 20 storfe og 60 småfe. Mens han forgjengere måtte bruke mye tang og fisk som for, brukte Nils dette bare unntaksvis. Bare de tre siste åra før prostens skreiv sin innberetning hadde Nils gårdsdreng. Det var en dyktig kar, men han måtte reise, for han hørte heime i et annet kompanidistrikt. Nå hadde han en tomsing som nærmest var ubrukelig til alt arbeid.

Under et av sine besøk på Eid la prostens merke til ei ugrasplante i åkeren, og han gjorde Nils oppmerksom på den. Samtidig fortalte han om noe han hadde lest om jordbruk. Til å begynne med var Nils oppmerksom og interessert, men det tok ikke lang tid før han ga seg tydelig til kjenne at han kjedet seg under prostens forelesning. Til slutt rystet han på hodet og sa: "De gode herrer har neppe prøvd det de skriver om, men alt jeg bruker veit jeg gjør godt, og det vil jeg fortsette med." Prosten lo og ga Nils rett.

Når vi hører om alt det Nils greide å utrette, skulle vi tru at han måtte ta natta til hjelp. Det gjorde han imidlertid ikke. Han var tvert imot omhyggelig med nattesøvnen, som han alltid tok til regelmessige tider. I de mørke vinternetene brukte han timeglass for å komme seg i seng i rett tid og for å kunne stå opp i den tida han skulle Under arbeidet tok han kvilepauser, to i storøktene og en i småøktene. Og når han satte seg ned for å kvile, var han alltid pratsom

og i godt humør. I de lange vinterkveldene bandt han garn. Disse solgte han til fiskerne, som hadde langt bedre tid enn Nils, men ikke orka å binde garna sine sjøl. Nils dreiv fiske bare når det var sildeinnsig i Fillfjorden.

På grunnlag av prostens Størens innberetning, ble Nils Justesen fremragende innsats i jordbruket innrapportert til Det danske landhusholdningsselskab av visepresidenten i det Danske kanselli, justisråd Dons. Landhusholdningsselskabet forlangte at Størens innberetning skulle trykkes i De patriotiske skribenters magazin. I 1772 fikk han Det danske Landhusholdningsselskabs belønning, en gullmedalje med inskripsjonen: Bevis paa en god Borgers patriotiske Flid, og et sølvstaupe. Staupe er nå i Norsk Folkemuseum op Bygdøy. Gullmedaljen har gjennom generasjoner vær i Strøm-slektas besittelse, og er nå å finne hos fhv. gårdbruker og poståpner Ørnulf Strøm, Hamn, Innhitra. Vi får håpe at etterkommerne våker over dette familieklenodium med den samme pietet som forfedrene. Men Nils la seg ikke til å sove på sine laurbær. Nå kledde han snauberga på Eid med et to meters lag myrjord, og fikk på denne måten åkerjord til fem tønners utsæd. Begeistret over denne originale landevinning for men mensalgården, innrapportere den danskfødte soknepresten Peder Schwane Bang dette til Det danske Landhusholdningsselskab. I 1778 fikk Nils Justesen en ny medalje, denne gang i sølv, og 20 riksdaler i penger.

På initiativ av soknepresten Peder Bang inngikk oppsitterne på mensalgårdene Eid, Hammerstad, Volden og Eidsøya en overenskomst den 19. juni 1778 om å dele mensalgårdenes felles skog ved Blåskogvatnet. Overenskomsten var underskrevet av bygselsmennene Nils Justesen Eidet, Peder Mortensen Wolden, Morten Larsen Hammerstad og Ole Andresen Hammerstad. I 1779 la Nils opp og tok, sammen med sin kone, opphold hos svigersønnen på Aunøya. Her nøyte han sitt otium som en velstående mann. Da han i 1780 var forlover i Fillan kjerke, ble han innført i kjerkeboka under navnet Nils Justesen Aunøen. Så hurtig skiftet folk namn i den tida.

På sine gamle dager ble han eier av en gårdpart på Uttian, Frøya. Han hadde nemlig i 1783 lånt Carl Jacobsen Schjerve 99 riksdaler mot pant i gården. Pantobligasjonen ble imidlertid misligholdt, og i 1785 måtte Nils overta gårdparten, som hadde ei skyld på 14 marklag. Den 4. juni 1788 skjøtet han den over til Tarald Evensen for 99 riksdaler. Nils Justesen har ikke bodd på Uttian.

Nils Justesen døde på Aunøya den 1. januar 1798, ”92 år, 3 måneder og 22 dager gammel, etter å ha vært gift i 54 år med Cornelia Floer,” for å sitere dødsannonseren i Trondhjemske tidender. Cornelia Floer døde på Aunøya i 1801, etter å ha vært sengeliggende i lengre tid. Hun ble jordsatt på Fillan kjerkegård den 2. august.

Det er forbausende å legge merke til hvor berømt Nils Justesen i virkeligheten ble, kan hende mest etter sin død. I første halvdel av det forrige århundre finner vi en rekke artikler om han i ulike aviser. Den mest høgstemte står i bladet For Arbeidsklassen, utgitt av ingen ringere enn Henrik Wergeland. Den er prega av dikterens romantiske syn på den norske bondestand, og bærer tittelen En svensk Nils Justesen. Artikkelen er egentlig en beretning om en svensk rydningsmann, men innledningen er viet vår egen Nils Justesen. Jeg synes jeg må sitere denne:

Men kan så gjerne være at mange av mine lesere ikke vide hvem Nils Justesen var. Han var en bonde på Øen Hitteren nordenfjeds, som ved største flid og vindskibeliggenhed arbeidede en yderst dårlig gård op ved egen og kones hjelå, vandt bugt med kolde, vandsyke myrer, tvang

korn av stenfulde skrenter, brugte stenene til gjærder om sin stedse mer udvidede eiendom, arbeidede sig rig med tomme hænder, trak Norges og Danmarks to nasjoners og Kongens oppmærksomhed hen på sin øde, tågeskjulte ø. I visen om ha, som sine skatlande og flere provinser, de skotske øer ude i havet, øen som går du på at vise hvorledes dette lader sig erstatte ved folkets flid på landets opdyrkelse, hedder det:

Nils Justesen var vel en bonde grov.

Hans adelssværd var hans plov.

Men derved han vet at vinde.

Tilbage de fule rov.

Han ene forstod, foruden blod at sætte til svands på løven en krands, der bedre enn ragget er.

En myr til et Hetland han gjør med sved.

Han velter en klippe ned, så triller han myr derover, så stod der et man av sæd, Et visnende krat han meier plat.

Det Jæmtland skal blive til høst

Den slagfjeder gror vel fastere, Nor?

De forrige sad så løst.

Et Island og Færø fra hav han skar.

Et Bohus fra fjeld han ta`r.

Sligt guld som hans hustru spinder, knapt Olaf i Dublin bar.

Han måler med stør og trillebør, provinser til salt og malt

Han slåes med en ut:

med stærken natur, men bliver ei som Jacob halt

I svartmyr erobres den gamle glands, på heden en landekrands

Og Norriges skattelande

de ligger herindenlands

ja kornaxet er

de deilige fjær

som løfter dig atter du ørn,

da blikke du ned

på frihed og fred

på glade og mætte børn.

ARTIKKELEN ERSKREVET AV SVERRE UTSETH OG HENTET FRA

ÅRBOK FOR FOSEN HISTORIELAG 1969